Breviar de poetică cognitivă
Elucidări conceptuale

Alina BUZATU
Universitatea „Ovidius" din Constanța

Abstract*: My study focuses on the methodology of cognitive poetics, aiming at defining, structuring and integrating the steps of its conceptual algorythm. This metatheoretical research, though concise, attempts to prove the relevance and the efficacy of cognitive poetics as a method of critical investigation.*

Keywords: *cognitive poetics; (meta)mind*; *image schema*; *scenario*; *cognitive / cultural model*; *possible / discourse world.*

În coordonatele actuale ale științei literaturii, poetica cognitivă este un angajament teoretic și critic relevant și prolific, în vogă chiar. Este drept că, de cel puțin un deceniu, adăugarea determinantului „cognitiv" în coada numelui unei întreprinderi teoretice pare un soi de semnal de adecvare la ce se poartă în epistemologie, mai curând decât o reală opțiune de metodă. Însă, dacă este să judecăm cinstit solida și complexa tradiție de reflecție teoretică asupra literaturii, nu este ca și cum mintea sau cunoașterea ar fi invenții recente. Dintotdeauna, înțelegerea literaturii a avut legătură cu mințile (și cu sufletele) diferitelor instanțe, reale și / sau plăsmuite, din jocul ficțional; ne întrebăm de mult ce a fost în capul autorilor, ne preocupă ce se străvede în mintea personajelor, ne interesează cum captează reprezentarea literară „funcționarea" minților-în-corpuri-în lumi (ca să preluăm o sintagmă introdusă de Mark Turner[1]). Prin apropierea (mai naturală decât pare, la o privire neatentă) de științele „tari", științele umaniste se angajează într-un proiect epistemic cu o legitimitate incontestabilă: dacă literatura se consumă prin conectarea unei minți la un text, de ce nu am face din acest dispozitiv de decriptare obiectul principal al investigației? Desigur, investigarea unei minți care citește nu este simplă, pentru că nu poți dezasambla o minte fără să pierzi chiar miza esențială a acestei operații, așa cum nu e simplu să demontezi un text și să nu rămâi în fața ochilor cu o maldăr de componente care nu spun mare lucru. Prin urmare, două exigențe de atitudine se impun când punem la lucru poetica cognitivă: în primul rând, să păstrăm un entuziasm moderat, ca să nu retrăim, de exemplu,

[1] Mark Turner este autorul unei cărți emblematice pentru cognitivismul literar: *The Literary Mind* [*Mintea literară*].

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

dezamăgirile naratologiei canonice și, în al doilea rând, să avem reverență față de ceea ce a reușit înainte vreme fenomenologia, hermeneutica sau semiotica, pentru că Lotman, Barthes, Greimas, Eco, Ricoeur sau membrii Grupului Mu înțelegeau bine limba conceptuală a științelor cognitive de azi.

Când utilizează bine moștenirea înaintașilor, poetica cognitivă sporește averea conceptuală și o reinvestește în proiecte lucrative. Cel mai important obiectiv este teoretizarea minții care citește literatură – mintea pe care tot Mark Turner o numește *minte literară*. Să reluăm imaginea metaforică a dispozitivului-minte, conectat la un text de ficțiune: poetica cognitivă vrea să afle și cum funcționează mintea, cum filtrează informațiile, cum le selectează și le reorganizează, cum „ridică" lumi 3D din șiruri de litere așternute pe pagini. Poetica cognitivă nu este, prin urmare, nici un derivat formalist, nici o altă formă de psihologie a lecturii, căci nu se preocupă doar de text sau doar de cititor, ci de relația, deloc simplă, deloc rigidă, dintre text (artefact), cititor (ființă vie) și modurile de lectură (produse „naturale"). De la Ingarden *et alii* am știut că textele literare sunt obiecte autonome, cu existență materială, care devin însă heteronome, când sunt citite, când sunt animate de energiile cogitale. Textul se folosește de minte ca să se însuflețească (fiind, cum spunea Eco, mașinărie leneșă, ce trăiește din plusvaloarea introdusă de cititor), iar mintea folosește text după text, pe rând, ca să învețe, ca să exploreze, ca să cartografieze din ce în ce mai sofisticat. Tot astfel, nu este vorba de un text care se reflectă într-o minte, ci o minte care își poate oglindi și capta propria activitate de cogniție, o *metaminte*.

În limitele studiului de față, poetica cognitivă nu este prezentată sub aspectul său de explorare funcțională, ci ca un mod de gândire, ilustrat prin conceptele prin care se definește. Ceea ce urmează va fi o serie de concepte, dispuse de la simplu la complex – un algoritm conceptual care, proiectat asupra textelor de ficțiune, permite rezolvarea problemelor de semnificație, dar jalonează și pașii metacognitivi. Nu este altceva decât o etalare de instrumente, în ordinea în care trebuie folosite – ordine care dă seamă, economic, despre comportamentul teoretic standard al unei poetici cognitive.

Cum lucrează dispozitivul-minte. Truistic spus, dispozitivul-minte lucrează prin imaginație, facultate care nu este, nici aceasta, o descoperire de azi, de ieri – puterea sa uimitoare și legile sale misterioase sunt elogiate din cele mai vechi timpuri. Poetica cognitivă se interesează de imaginație în calitatea ei de forță capabilă să activeze și să „miște" imagini mentale, să „trezească", prin medierea experiențelor estetice, idei și emoții, resimțite cu intensitatea și energia celor din viața reală. Prin urmare, călătoriile cu vehiculul „imaginație" sunt înțelese chiar și de cele mai simple minți ca o participare la spectacolul altei lumi, supraadăugate vieții reale, dar și ca participare la

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

spectacolul propriei cogniții. După încheierea lecturii, când ne „întoarcem" din ficțiune, ne gândim și la ce am citit, dar ne gândim și la noi, simțim că suntem altfel, fericiți sau triști, melancolici sau pasionali, serioși sau frivoli, reflectăm la ceea ce „am trăit" – și toate acestea pentru că proiecția imaginativă are puterea să creeze evenimente (de sens) *ca și cum* ar fi reale, să pună în act iluzia.

Lumi de discurs. Conceptul de „lume de discurs" este, știm, creația filozofiei limbajului. În termenii cei mai generali, lumile de discurs se constituie în temeiul unui limbaj și sunt atașate ombilical unui text (de ficțiune sau nu). Pentru poeticienii cognitiviști (care preiau definiția canonizată de filozofia limbajului), conceptul de „lume de discurs" este alfa și omega, legând capetele unui demers de (meta)gândire. Lumile de discurs care ne interesează sunt cele ficționale: - lumi imaginare / imaginate, plasmatice, cu contururi „mișcate" niciodată definitive (căci dispozitivele-minți, lucrând permanent, le figurează din ce în ce mai complex) și, dată fiind natura lor posibilă, au propriile criterii de adevăr, acceptă contradicția și terțul exclus. Aceste lumi sunt „pline" – au coordonate, proprietăți reprezentate asemănător sau diferit față de cele ale lumii reale, legi (în logica proprie), obiecte de inventar și populație. Lumile de discurs se construiesc în mintea noastră prin reprezentări succesive iscate de imaginație, fotogramă cu fotogramă, care se leagă laolaltă pe măsură de-a lungul actului de receptare – când citim o narațiune sau o poezie, când vedem o piesă de teatru. Experiența receptării are, în artele succesivității cel puțin (cele care ne interesează aici), o desfășurare temporală, acoperă o durată; tocmai de aceea vorbim de călătorii ale minții, pentru că trecem, cu mintea, pragul unui text, îi traversăm momentele de reprezentare, convertind structurile de limbaj în imagini, construind scenarii amprentate de modele cognitive / culturale etc. În mintea noastră literară, lumile de discurs nu apar „brusc", ci se profilează în orizontul gândirii, conturându-se prin schițe succesive. Pentru a ne arăta unde trebuie să ne ducă mintea (literară), poetica cognitivă începe prin a vorbi despre lumi de discurs.

Țesătura și experiența proeminențelor. Figură, prim-plan, fundal. Poetica cognitivă – observam anterior - exploatează inteligent moștenirea secolelor de reflecție asupra literaturii și artei și ne propune să asimilăm experiența estetică a lecturii cu pipăitul unui material și evaluarea a ce simțim când îl pipăim. Metafora pipăitului unei țesături este eficientă epistemic: dacă textul este știm, o împletitură de enunțuri cu relief, variații de grosime, proeminențe, lectura devine, contact nemediat cu materialul, experiența proeminențelor, dar și reflecția asupra reacțiilor cognitive pe care le suscită pipăitul. Elementele cu contur și relief din țesătură sunt numite *figuri* – sunt

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

proeminențele care „se simt", care ne atrag atenția prin grosimea firelor. Noțiunea de *figură* – concept modelat inițial de lingvistica cognitivă – se definește în raport cu un binom conceptual, prim-plan / fundal; astfel, figura este un obiect care capătă pregnanță, care vine în prim-plan, separându-se de fundal. Acest obiect proeminent are trăsături relativ stabile și margini bine definite, este mai detaliat, mai concentrat, mai atractiv decât restul câmpului perceptiv în care este integrat. Figurile sunt ceea ce formaliștii numeau *dominante*, subansamble de semne care produc insolitare și pot fi un indicator al literarității. Într-o narațiune, bunăoară, proeminențele ce capătă statut de figură pot fi schimbările de coordonate, schimbările de voce și perspectivă, transformările de stare, atitudine, intenție, credință, mișcările evenimențiale, personajele și multe altele – în funcție de ceea ce contururi urmărim și cât de rafinate ne sunt simțurile (în matricea metaforei utilizate, simțul pipăitului). Dacă ar fi să ierarhizăm figurile în raport de gradul de pregnanță și relief, în majoritatea ficțiunilor narative, primul loc ar fi ocupat de personaje, figurile ușor de sesizat chiar pentru cititorii cu puțină experiență pentru că sunt „etichetate" clar prin nume, au contururi clare, sunt umplute cu trăsături antropomorfe și pot fi urbanite în „deplasarea" lor din cadru narativ în cadru narativ. În timpul lecturii, atenția noastră are un *modus operandi* definitoriu: selectează obiecte de sens proeminente, selectează diferite figuri, le urmărește parcursul de-a lungul textului și deselectează fundalul.

Aici intervine nevoia câtorva precizări despre ideea de atenție în timpul lecturii unui text literar. În mod esențial, lectura înseamnă, în același timp, *atragerea* și *distragerea* atenției – orientarea atenției către text și retragerea din viața reală în ficțiune. În câmpul perceptiv delimitat de text, atenția este o experiență activă, dinamică, mereu reînnoită, un joc de selectare / deselectare. În mod evident, orice textul activează „dispozitive" de captare și orientare a atenției, care sunt strategii și tehnici mai simple sau mai sofisticate; cel mai adesea, psihologia cognitivă și naratologia au utilizat metafora reflectorului ca modalitate de explicitare a focalizării atenției. Este adevărat că atenția se concentrează asupra elementelor care se „deplasează", înțelegând prin „deplasare" atât aparenta „mișcare" în raport cu niște coordonate, cât și transformarea. Doar deplasându-se, transformându-se, reînnoindu-se constant, obiectele ne pot păstra atenția. Altfel, dacă nu este întreținută printr-un efort constant de reliefare, de adăugare sau modificare de trăsături, atenția se va muta asupra altor obiecte de sens. Pe de altă parte, atenția este, ca oricare facultate cognitivă, o chestiune de învățare experiențială, o competență care se formează și se dezvoltă. Atenția se educă prin exercițiu și efort. Astfel se explică imperativul lecturilor succesive, al revenirilor asupra unui text - impertaiv înțeles de profesori de literatură și cititorii deștepți: fiecare relectură va revela altceva, va sonda mai adânc în semnificația textului, va îmbogăți

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

(meta)cunoașterea despre text și lectură. În relecturile succesive, un exercițiu pentru cititorii de nivel avansat este selectarea și mereu altor figuri de urmărit în deplasarea textuală – de exemplu, deselectarea personajelor principale și selectarea unui personaj episodic, urmărirea modulărilor descriptivului sau dialogalului sau a indicilor de „atmosferă", în numele comandamentului că nimic nu este lipsit de importanță într-un text de literatură. Cititorii de profesie și cei pasionați au procedat dintotdeauna astfel, pentru că mințile noastre, precum cartografii zeloși, înregistrează și etichetează informațiile vechi și vor să caute noi elemente proeminente care să hrănească atenția. Așa cum în viață ne obișnuim cu acțiuni pe care le consideram dificile, tot citind, ne emancipăm atenția, ne pierdem interesul pentru modele sau semne pe care le-am văzut anterior și căutăm experiențele noului. Suntem atenți și la obiectele de căutat și la ce se petrece în mintea noastră în timp ce căutăm – aceasta este vectorul metodologic al poeticii cognitive.

Am înțeles, din observațiile anterioare, că lectura unui text de ficțiune presupune, intrinsec, deplasare: mișcarea ochilor noștri de-a lungul unui șirurilor de cuvinte, pagină după pagină; deplasarea, „saltul" cu imaginația în lumea textului, imersia într-un spațiu în care personajele sunt alături de noi, ne mișcăm cu ele din secvență în secvență, schimbăm cadru cu cadru, traversând peripeții împreună, „trăind" aceleași stări și emoții. Ca marionetele trase pe o șină, personajele și noi parcurgem povestea de la început la sfârșit, doar că, la finalul lecturii, personajele rămân între paginile cărții, în lumea lor de semne, iar noi ne „întoarcem", mai bogați în experiențe, în viața reală. Nicio formă de comprehensiune și interpretare nu ar fi posibilă fără escamotarea iluziei de deplasare prin text, așa cum nicio formă de aparentă deplasare în lumile ficționale nu ar fi posibilă fără ajutorul unor dispozitive deictice foarte sofisticate, de ordin, spațial, temporal, perceptiv, relațional, textual. Astfel, dispozitivele deictice spațiale organizează textul, ne comunică unde „ne aflăm", ne coordonează mișcările, ne informează de unde am plecat, cum și spre ce înaintăm, așa cum dispozitivele deictice temporale măsoară trecerea timpului, iar cele perceptive și relaționale ne indică participanții la jocul textual sau codifică punctele de vedere ale diferitelor instanțe. Precum macazurile montate la bifurcația liniilor de cale ferată, dispozitivele deictice ne ajută să gestionăm mersul informației în text și permanentele schimbări de direcție a atenției. Intrăm în text adoptând o poziție cognitivă față de lumea textului, poziție pe care o negociem permanent, pe măsură ce cunoaștem lumea denotată de text. În pragul textului (referință în raport cu care vom înregistra mișcările de du-te-vino), adoptăm punctul de vedere al unui obiect proeminent (de cele mai multe ori în ficțiunile narative, naratorul sau primul personaj ce apare într-un text), care devine centru deictic, ce acaparează și orientează atenția. Pe măsură ce textul își desfășoară conținuturile, „macazurile" deictice fac posibilă

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

schimbarea atenției către alte centre de orientare; este în natura unui text narativ să conțină multe schimbări deictice, căci intrăm în spațiul textului în niște coordonate spațio-temporale, relaționale, textuale etc. pe care le abandonăm imediat, preschimbându-le cu altele, purtați fiind de fluxul neîntrerupt de informație. Metacunoașterea, capacitatea de a reprezenta propria activitate imaginativă, presupune înțelegerea și asumarea acestor schimbări deictice față de referința inițială, din debutul textului, dar și capacitatea de evalua reacțiile minții noastre față de schimbări.

Așa cum există mecanisme care garantează schimbarea, există și dispozitive antischimbare care țin textul laolaltă, ne țin, pe noi, pe marionetele-personaj pe șine, garantează coeziunea și coerența, omogenizează lumea proiectată. Dispozitivele antischimbare, distribuite la toate nivelurile unui text, pot avea dimensiuni și grade diferite de complexitate. De la „exterior” la „interior”, țesătura de semne este tighelată prin formele de organizare prototipică (care ranforsează bucățile de narativ, descriptiv, dialogal etc.), dar și prin titluri, subtitluri, decupajul paragrafelor, strategiile enunțiative, ansamblurile de recurențe sintactice, semantico-simbolice și retorice.

În acest punct al desfășurării metodologiei, poetica cognitivă face apel la o altă serie de concepte, preluate de la semiotică și analiza discursului, fără de care traficul de sens dintr-un text de ficțiune nu ar fi inteligibil. Ideea reafirmată dialogic este aceea că procesul de elaborare a sensului prin identificarea obiectelor și a relațiilor sintagmatice și paradigmatice dintr-un text (ficțional) se folosește de modele ce se structurează plecând de la realitate. Aceste modele – numite, simplu și previzibil, *modele cognitive* - pot valida, ca printr-un soi de triangulație, ceea ce găsim în text. Nu am ști să organizăm experiența lecturii fără medierea modelelor cognitive, care ne dau chei de acces către codurile sociale, istorice, culturale, funcționale, politice, idiosincratice în care un text își încifrează ce are de comunicat.

Organizarea experiențelor perceptive. Scheme de imagine, scenarii. **Modele cognitive, modele culturale**. În șirul de instrumente pe care le utilizează în mod curent în operațiile interpretative, poetica cognitivă așază – observam și anterior - concepte înrudite, născute la intersecția câmpurilor disciplinare din științele umane precum *scheme de imagine*, *scenarii*, *modele cognitive*, *modele culturale*. Problematizarea fiecărui concept ar putea fi dezvoltată pe pagini întregi, dar, din rațiuni de eficiență, utilizăm definiții de lucru reduse, cu grad mare de generalitate. Primul concept, *schemă de imagine* (Johnson 1987; Lakoff 1987), face parte din lexicul de bază al pragmasemioticii, de unde fost împrumutat de psihologia cognitivă și Inteligența Artificială. Astfel, textele (de ficțiune) sunt lanțuri de semnificanți care așteaptă de la potențialii cititori nu doar o competență gramaticală, ci și

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

competența de a utiliza postulate de semnificat[2]. Decodificarea situațiilor din viață se bazează pe scheme de imagine, care sunt structuri de date mentale stereotipe, apărute din interacțiunea noastră cu lumea și servind relației noastre cu lumea. Dimensionate atât personal, cât și interpersonal, schemele de imagine fac parte dintr-un dicționar de bază la care apelează memoria noastră atunci când, în fața unei situații (de sens), trebuie să reacționeze adaptat la realitate. Diferențele de complexitate ale dicționarului propriu fac ca mințile să lucreze în moduri diferite, unele, aproape de analfabetismul pragmatic, altele, cu rafinament și amplitudine enciclopedice.

Seturile de scheme de imagini pe care le deține o minte se articulează în *scenarii* / *scripts* (Minski 1974; van Dijk 1977 *et alii*). Scenariile sunt texte virtuale sau povestiri condensate, care hipercodifică gesturi, proceduri, comportamente învățate pe care le suprapunem peste situații din viață/ literatură pentru a le le face comprehensibile. De exemplu, scenariul numit „mersul la doctor" înseamnă o suită de mișcări de sens precum o programare, deplasarea într-un spațiu amenajat, cabinet sau spital, întâlnirea cu un specialist, un om cu competențe certificate prin studii de specialitate, desfășurarea unei anamneze, prescrierea de medicație etc. Este o interacțiune codificată, un tip de comportament specific, învățat, deprins prin experiențe succesive, rafinat de fiecare dată când mergem la doctor. Scenariile de acest fel sunt situaționale – tot așa sunt și mersul cu transportul în comun, la școală sau la bibliotecă, grădinăritul; există și scenarii instrumentale, care ne arată, pe pași, cum să utilizăm un televizor sau o mașină de gătit, așa cum avem și scenarii personale, care sunt umplute cu elemente specifice de comportament din viața privată. Scenariile - practicate diferit în funcție de țări, culturi, gradul de civilizație etc. – sunt forme de transformare și îmbogățire a experiențelor noastre. Acestea, la rândul lor, se integrează, ideal, supraordonat, în *modele cognitive*. Modelele cognitive împărtășite devin *modele culturale*[3].

În limitele acestei scurte descrieri de metodă a poeticii cognitive, câteva glose despre *schemă de imagine* și *scenariu* trebuie adăugate, pentru că revelează și alte legături în rizomul conceptual. În texte (de ficțiune sau nu), conceptul de schemă de imagine se aplică pentru explicarea unor informații și caracteristici ale organizărilor lingvistice pe diferitele niveluri, de la semnificațiile individuale ale cuvintelor până la comprehensiunea unor ansambluri de texte. Genurile literare, în definițiile lor mai vechi sau mai noi,

[2] Trebuie adăugat chiar că un text (de ficțiune) nu se bazează doar pe competența de a utiliza postulate de semnificat, ci o și creează. V. Eco, Umberto (1991). *Lector in fabula*. București: Univers, 1991.

[3] Pentru o elucidare a modelelor culturale, așa cum apar reprezentate în literatura română, v. Lăcrămioara Berechet, Modele *cultural-literare la marginea imperiilor*. Constanța: Ovidius University Press, 2009.

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

sunt cele mai bune exemple de scheme, ținând seama că acestea sunt dezvoltate experiențial și renegociate sociocultural permanent. Bunăoară, ne așteptăm ca în subgenurile narative să existe un enunțător, care să ne prezinte informația enunțată dintr-un punct de vedere. Plecând de la această schemă de bază, variațiile pot fi / sunt potential infinite. Rareori literatura lucrează cu scheme simple sau stereotipe, căci miza sa este, în mod esențial, aceea de a perturba schemele, de a provoca reorganizarea structurilor de cunoștințe, de a defamiliariza familiarul. Fie că vorbim despre formele de punere în discurs, fie de organizarea conținuturilor, trebuie subliniat că o schemă literară nu este o schemă obișnuită, ci o structură conceptuală de nivel superior care organizează înțelegerea a ceea ce citim într-un context specific. Schemele literare trebuie raportate și la schemele universale ale experiențelor umane, dar și la schemele de limbaj ale unei epoci și la angrenajul semiotic altextului în care sunt integrate. Contextele specifice – de la cele foarte largi, epocă, limbă, societate, modelul cultural etc. la cele individuale, ce țin de enciclopediile proprii – pot influența în mod decisiv modul în care înțelegem o schemă: romanul este altfel înțeles de culturile care n-au cunoscut epopeea, poemele sunt înțelese diferit de un academician și un locuitor al mahalalei. Apoi, nu există îndoială că, oricât de sofisticate ar fi schemele identificate, oricâte raportări și reconfigurări am încerca, rămâne un rest de materii textuale, formal invizibile, de necuprins. De aceea schemele și scenariile funcționează bine în mediile purificate ideale ale Inteligenței Artificiale, care preferă să lucreze cu ce poate fi cuprins în scheme și scenarii. Cu toate acestea, restul de nepreschimbat, materiile ce nu se supun formalizării reprezintă circumstanța absentă, activă, a oricărei creații ficționale, suscitând aporii și întrebări practice infinite. De unde ne luăm, de fapt, schemele? Există o schemă pentru construirea celorlalte scheme? Când citim *Doamna Bovary*, avem în cap sau „vedem" mai întâi schemele realismului sau schemele iubirii romanțioase? Și, foarte important, putem spune că fiecare text își generează propriile scheme?

Lumi posibile, spații mentale. Deznodământul metodologic al poeticii cognitive pune în abis conceptele de *lume posibilă* și *lume de discurs*. Aceste concepte s-au născut în filozofia limbajului pentru calcularea valorii de adevăr a unei propoziții. O propoziție precum „Gustave Flaubert a fost un scriitor care trăit în secolul al XIX-lea." pare că este evident adevărată, dar este adevărată doar în lumea noastră reală, care este doar una dintre multele posibile. În alte lumi - cum ar fi lumile imaginației, care nu își propun să imite lumea reală, această propoziție poate fi falsă: Gustave Flaubert poate nu fi trăit deloc sau poate să fie un inginer contemporan cu noi. Tot astfel, o propoziție precum „Emma Bovary este căsătorită cu Charles." este adevărată în lumea posibilă a romanului lui Flaubert, dar nu poate fi judecată în raport cu lumea reală. *Lumea*

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

posibilă, concept ce trimite la un set de propoziții logice care descriu stări de lucruri, este un instrument cognitiv util, dar nu suficient, pentru că interpretările textelor de literatură, acte foarte bogate, nu poate fi reduse doar la statutul logic a unui set de propoziții. Mai mult, valorile de adevăr ale unor propoziții din ficțiuni pot fi judecate ca adevărate sau false numai în măsura în care informațiile din textul ficțional permit efectuarea unor evaluări rezonabile – a se vedea întrebarea care a declanșat o revoluție în studiile literare, „Câți copii are Lady Macbeth?

Trebuie spus, fără să dezvoltăm, că *lume posibilă* are un sinonim conceptual (parțial), *spațiu mental* – termen teoretic cognitiv prin construcție, natură și funcții. Teoriile spațiului mental (Fauconnier, Turner 2002) încearcă să unifice într-un model idealizat, reprezentarea entităților, a relațiilor și a proceselor, fie ca acestea sunt reale sau imaginate. Ceea ce numim *realitate* este un spațiu construit din reprezentări mentale prelucrate printr-un proces discret, aproape invizibil pentru conștiință, de amestecare. Același proces de amestecare conceptuală acționează și în cazul construcțiilor pe care le numim fictive: atunci când avem reverii diurne, gândim contrafactual, mințim, mistificăm, imităm, considerăm posibilități, simulăm, propunem ipoteze sau imaginăm povești, proiectăm cu mintea spații, pe care le umplem cu evenimente, situații, indivizi, stări. Mintea noastră ca un malaxor uriaș care prelucrează spații mentale. Aceste spații mentale nu sunt un continuum, ci sunt, intrinsec, neomogene – amestecarea conceptuală lucrează permanent, în tăcere, cu numeroase obiecte de sens, precum aceia care trebăluiesc neștiuți în culise unui spectacol pentru a asigura gloria reprezentației de pe scenă. Când citim literatură, de exemplu, vom convoca și amesteca de două sau mai multe spații mentale sau, cu alte cuvinte, schemele cognitive care dau seamă despre reprezentările lumii noastre de referință, cea pe care o numim reală cu cea denotată de textul de ficțiune, comparăm versiunile, renegociem semnificații. O lume posibilă este rezultatul unui proces complex de comprimare și decomprimare succesivă a unui număr potențial infinit de spații mentale.

Lumi / sublumi de discurs, din nou. Afirmam, la începutul acestui studiu, că lumile de discurs au ontologii particulare: esențial, sunt atașate unui text (de ficțiune), care, decriptat printr-un dispozitiv-minte, developează imagine după imagine. Lumile de discurs au coordonate, proprietăți - reprezentate asemănător, sau diferit, față de cele ale lumii reale -, au obiecte de inventar, legi și o logică de funcționare, precum și o populație care vorbește într-o limbă mai ușor sau mai greu de înțeles. Privilegiile lumilor de discurs sunt multe, dată fiind natura lor „posibilă": își stabilesc propriile criterii de adevăr, acceptă contradicția și terțul exclus. Poetica cognitivă pleacă de la un model unificat și consecvent de înțelegere a lumilor, fie că sunt reale sau

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

ipoteze ale imaginației. Lumile de discurs sunt aventuri mult mai bogate și complexe din punct de vedere cognitiv în raport ceea ce desemnează lumile posibile sau spațiile mentale. O lume de discurs, eveniment lingvistic care implică cel puțin doi participanți, ființe concrete sau plăsmuiri ale textului, este reprezentarea bogată și dens texturată a combinației dintre text și context. Lumea discursului implică și reprezentările unor spații mentale, dar și cunoștințele, credințele, intențiile, speranțele, visele și posibilitățile imaginative ale participanților la discurs. Sigur că și aici există o capcană aceea a imposibilității de a gestiona toate aceste planuri de informație, de aceea teoriile lumilor de discurs se raportează doar la acea informație care care formează *contextul* comun; lumea de discurs nu poate fi înțeleasă prin toate contextele posibile, ci doar prin terenul comun, care este totalitatea informațiilor pe care participanții la discurs agreează să le considere relevante. Pentru a decide ce informații ale participanților la discurs sunt relevante, textul însuși oferă informații lingvistice și inferențe care orientează și restrâng căutarea până la unul sau câteva domenii specifice de cunoaștere, adică își reglează permanent prin semne autotelice propria scenografie a semnificației, propria înțelegere.

Așa cum este practic imposibil să ții evidența spațiilor mentale dintr-o minte umană – chiar foarte nesofisticată -, în aceeași măsură este greu să numărăm spațiile mentale, lumile și sublumile, autonome sau întrepătrunse, dintr-un text de ficțiune.

Finalul lecturii unui text (de ficțiune) înseamnă definitivarea proiectului imaginativ prin care șirurile de semne au fost parcurse, au fost regrupate în subsansamble „cu relief”, a căror (pseudo)deplasare a fost urmărită în traficul semiotic, gestionată prin scheme de imagine și scenarii, care dau expresie modelelor cognitive / culturale. Actul imaginației luminează spații, contururi, obiecte, ființe, comportamente, atitudini, actualizând, detaliu cu detaliu, lume de discurs. Însă, odată încheiată transcrierea reperelor pe o hartă a minții, dispozitivul-minte este gata să reia căutarea exploratorie, pentru a a reconstitui și cartografia alte lumi posibile. Frumusețea proiectului metodologic al poeticii cognitive rezidă, precum în cazul marilor proiecte de reflecție asupra literaturii, rezidă în simțământul că interpretarea este un drum al cărui capăt se pierde la orizont.

În loc de concluzii. Poetica cognitivă ne învață că mașinăriile de semne numite *text* încep să funcționeze doar dacă sunt conectate la o minte umană, care, gândind textele, gândește lumea și se gândește și pe sine. Celebra frază a lui

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)

I.A. Richards din 1924, ce apare în *Principiile criticii literare*[4] - „cartea este o mașină cu care să te gândești" – pare o profeție împlinită de poetica cognitivă.

Bibliografie:

Brône, Geert, Vandaele, Jeroen (eds.) *Cognitive Poetics. Goals, Gains and* Gaps. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. Berlin/New York, 2009.

Bruner, Jerome. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press., 1986.

Cohn, Dorrit. *The Distinction of Fiction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.

Fauconnier, Gilles, Turner, Mark. *The Way We Think. Conceptual Blending and The Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002.

Gavins, Joanna, Steen, Gerard (eds.). *Cognitive Poetics in Practice*. London/New York: Routledge, 2003.

Johnson, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*, University of Chicago Press, 1987.

Lakoff, George. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago Press, 1987.

Richardson, Alan, Spolsky, Ellen (eds.). *The Work of Fiction: Cognition, Culture, and Complexity*. Burlington, VT: Ashgate, 2004.

Ryan, Marie-Laure. *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana University Press, 1991.

Stockwell, Peter. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London and New York: Routledge, 2002.

Turner, Mark (1996). *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press, 1996.

Zunshine, Lisa. *Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*. Columbus: Ohio State University Press, 2006.

[4] Cartea pusă în abis este un reper „protocognitivist": Richards, I.A. *Principles of Literary Criticism*. London: Routledge & Kegan Paul, 1924.

BDD-A33033 © 2021 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:48 UTC)